

Rent seeking

Wanneer winst maken ten koste gaat van de maatschappelijke welvaart, is er sprake van 'rent seeking'. Vaak echter is het welvaartsverlies kleiner dan op het eerste gezicht lijkt.

De theorie van 'rent seeking' is al geruime tijd in ons midden, maar een goede Nederlandse term ervoor is tot nu toe nog niet voorgesteld. Zowel 'surplus zoeken' als 'direct improductieve activiteiten' geven het begrip niet goed weer en komen bovendien erg kunstmatig over, zodat ik me aansluit bij de andere taalvervuilers door simpelweg 'rent seeking' tot Nederlands woord te bombarderen.

Het beoogde concept blijkt dan ook zeer glibberig te zijn, en in de literatuur is een groot aantal definities te vinden¹. Wellicht de meest nuttige manier om tegen rent seeking aan te kijken is geformuleerd door de winnaar van de Nobelprijs van 1986, James M. Buchanan. Volgens Buchanan is rent seeking het gedrag van een individu dat streeft naar waardemaximalisering, wanneer dat leidt tot sociale verspilling in plaats van een sociaal surplus. Kenmerkend is dus dat iemand bewust tracht een surplus te bemachtigen, en dat dit ten koste gaat van de maatschappelijke welvaart. Buchanan beoordeelt de welvaartsaspecten van een bepaalde daad of activiteit op de uiteindelijke gevolgen die er uit voortvloeien, en niet alleen op de statische misallocatie die ze eventueel veroorzaken. Deze aanpak benadrukt het dynamische element van concurrentie in het algemeen, en maakt bovendien een zinvol onderscheid tussen (verspillend) *rent seeking* en (sociaal nuttig) *profit seeking* mogelijk.

Het meest bekende voorbeeld van rent seeking is dat van een (tijdelijk) monopolie. De definitie van Buchanan maakt echter duidelijk dat we moeten oppassen met het 'veroordeelen' van een monopolist tot rent seeking. Stel dat de beleidsmaker het recht op de productie van soeplepels toekent aan één enkele producent, die ijverig gelobbied heeft voor dit privilege. Wat is de uitkomst van deze toekenning? Niet veel soeps: de consument moet een hogere prijs betalen

voor zijn soeplepel en gaat er duidelijk op achteruit. Rent seeking heeft geleid tot een monopolie. Stel nu evenwel dat er geen patenten bestaan, maar dat een succesvolle industriële lobby ertoe heeft geleid dat elke ontdekker van een nieuw product een tijdelijk monopolie ontvangt in de vorm van een patent. Wat is de waarschijnlijke uitkomst van dit proces? Hoogstwaarschijnlijk positief. Ondanks het feit dat de consument (tijdelijk) hogere prijzen moet betalen, vindt er door de patentbescherming meer R&D plaats, en wordt de consument er toch beter van doordat er steeds betere producten op de markt komen. Het distorsie-effect van het monopolie wordt meer dan tenietgedaan door het produktinnovatie-effect². In dit geval dienen we dus te spreken van profit seeking en niet van rent seeking.

ABC

Het ABC van economische begrippen: waar staan ze voor en welke wereld zit er achter?

Een ander bekend geval van rent seeking doet zich voor wanneer een bedrijf overheidssubsidie weet te verkrijgen, zodat de bedrijfseconomische kosten lager worden dan de maatschappelijke kosten van de produktie. Ook hier moet men echter voorzichtig zijn met een oordeel, omdat de dynamische welvaartseffecten niet bij voorbaat duidelijk zijn. Subsidies voor R&D kunnen hetzelfde positieve effect bewerkstelligen als tijdelijke bescherming van het monopolie van een soeplepelfabrikant.

Door Buchanans aanpak te volgen vermijden we ook een aantal nadelen van andere definities. Sommige auteurs stellen bij voorbeeld dat de voor rent seeking benodigde activiteiten,

zoals lobbyen, a priori verspillend zijn. Het is echter niet alleen de activiteit, maar het resultaat (maatschappelijk welvaartsverlies) dat bepaalt of sprake is van rent seeking. Daarom is de lobbyist van de soeplepelfabrikant bezig met rent seeking, maar degene die lobbyt voor een patent niet.

Doordat in deze beide, meest bekende voorbeelden bescherming door de overheid nodig is voor rent seeking, komen sommige (anti-overheids) auteurs ertoe te stellen dat rent seeking altijd te maken heeft met het naja-gen van winst door middel van overheidsdwang. Een dergelijke definitie is evenwel veel te beperkt. Ten eerste komen beschermde posities en de daaruit voortvloeiende macht om zich een surplus toe te eigenen ook voor in private situaties. Zogenaamde 'invloed-activiteiten' zijn er net zozeer binnen bedrijven, vakbonden, beroepsverenigingen, en allerlei andere organisaties³. Ten tweede is het soms ook mogelijk een surplus te veroveren zonder de macht van een beschermde positie.

Het welvaartsverlies...

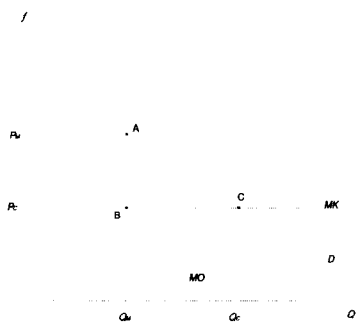
Stel dat een bedrijf bewust tracht zich een surplus toe te eigenen ten koste van de maatschappelijke welvaart, door met steun van de overheid een monopolie te creëren. Van rent seeking is slechts sprake voor zover dit ten koste gaat van de gemeenschappelijke welvaart. Wat zijn nu de welvaartskosten van de monopolisering?

1. Een aantal van deze definities is te vinden in het overzichtsartikel van M.A. Brooks en B.J. Heijdra, An exploration of rent seeking, *Economic Record*, maart 1989, blz. 32-50. Een goede discussie over het rent seeking-concept is te vinden in hoofdstuk 13 van D.C. Mueller, *Public Choice II*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

2. Zie bij voorbeeld K. Judd, On the performance of patents, *Econometrica*, mei 1985, blz. 567-585 voor een zeer oorspronkelijke en praktisch behapbare manier om de welvaartseffecten van patenten te bestuderen. Judds artikel ligt ook ten grondslag aan de moderne groeitheorie van G.M. Grossman en E. Helpman, *Innovation and growth in the global economy*, MIT Press, Cambridge, MA, 1991.

3. Zie bij voorbeeld hoofdstuk 8 in P. Milgrom en J. Roberts, *Economics, organization and management*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1992. Zie ook W.J. Baumol, *Entrepreneurship, management, and the structure of payoffs*, MIT Press, Cambridge, MA, 1993.

Figuur 1. De welvaartskosten van een monopolie

De vraagcurve is D , de marginale kostencurve is MK , en het competitieve evenwicht is in punt C , alwaar de prijs gelijk is aan de marginale kosten, $P_C = MK$, en de produktie gelijk is aan Q_C . Na monopolisering zet de monopolist de produktie zodanig dat de marginale opbrengsten (MO) en marginale kosten gelijk aan elkaar zijn (in punt B): de produktie wordt nu $Q_M < Q_C$ en de prijs is $P_M > P_C$.

Hierdoor neemt het consumentensurplus af met $P_M A P_C$. Het deel $P_M A B P_C$ is een overdracht van de consumenten aan de monopolistische producent, zodat slechts het restant (ABC) tot welvaartsverlies voor de samenleving leidt. Het vlak ABC is de traditionele (Harberger) maatstaf voor het welvaartsverlies van een monopolie.

Tullock stelt nu dat, wanneer dit monopolie bereikt wordt met rent seeking, het welvaartsverlies groter wordt. De toename van het producentensurplus (het gebied $P_M A B P_C$) kan de producent namelijk gebruiken voor rent seeking-activiteiten. Stel dat het gehele gebied opgesoupeerd wordt in het rent seeking-proces. Als we dan de welvaartseffecten van de monopolisering bepalen telt de gehele daling van het consumentensurplus als welvaartsverlies. De door Tullock gepropageerde maatstaf is derhalve $P_M A C P_C$, hetgeen veel groter is dan de traditionele Harberger-maatstaf.

Een monopolie leidt tot hogere prijzen en een lagere afzet. De consumenten zijn hierdoor slechter af en het consumentensurplus vermindert. Een deel hiervan is echter een overdracht van de consumenten aan de monopolistische producent, zodat slechts een deel tot welvaartsverlies voor de samenleving leidt (het vlak ABC in figuur 1). Dit deel is de traditionele (Harberger) maatstaf voor het welvaartsverlies van een monopolie.

Gordon Tullock suggereert evenwel, in zijn klassieke voorbeeld van rent seeking⁴, dat rent seekers in het monopoliseringsproces schaarse middelen verbruiken. Onder bepaalde voorwaarden kan het zelfs zover gaan dat de gehele toename van het producentensurplus opgesoupeerd wordt in

het rent seeking-proces. Als we dan de welvaartseffecten van de monopolisering bepalen telt de gehele daling van het consumentensurplus als welvaartsverlies (het vlak $P_M P_C C A$ in figuur 1). De door Tullock gepropageerde maatstaf is derhalve veel groter dan de Harberger-maatstaf⁵.

... is kleiner dan het lijkt

Tullock past een partiële-evenwichts-analyse toe, en die is slechts onder zeer beperkende voorwaarden geldig. Het centrale argument van de rent seeking-aanpak is immers gebaseerd op algemeen-evenwichtsnooties. Schaarse middelen worden aangewend om een monopolie in een bepaalde sector te creëren. In het model van Tullock wordt het algemeen-evenwichtseffect evenwel onder het tapijt geschoven door simpelweg te postuleren dat hetgeen in de ene sector wordt uitgegeven aan rent seeking activiteiten adequaat weergeeft wat de samenleving als geheel hierdoor moet opgeven. Dat dit in het algemeen onjuist is werd gedemonstreerd door Varian, die de 'black box' van het rent seeking openbreekt en aanneemt dat een bepaald goed gebruikt wordt als input in het rent seeking proces⁶.

Stel dat een bedrijf een specifieke subsidie op zijn produkt kan verkrijgen door op diners te trakteren. Het maximaal hiervoor beschikbare bedrag is gelijk aan het producentensurplus dat met de subsidie veroverd kan worden, maar het is niet gezegd dat dit bedrag ook opgemaakt moet worden. Het is heel wel mogelijk dat de rent seeker met minder kan volstaan, en dus een deel van het producentensurplus kan behouden. Dit is de eerste reden waarom Tullock het maatschappelijk welvaartsverlies door rent seeking-activiteiten overschat.

Ten tweede laat Tullock de welvaartseffecten van de rent seeking-uitgaven buiten beschouwing. De toegenomen vraag naar diners bezorgt de restauranthouders een surplus, en het is onterecht om dit niet bij de maatschappelijke welvaart te tellen. Alleen indien het lobbyen niet zou leiden tot een surplus ergens anders in de economie zou de partiële-evenwichtsaanpak van Tullock geldig zijn (zie voor een grafische uitleg figuur 2).

Varian heeft dus laten zien hoe het in principe mogelijk is om algemeen-evenwichtseffecten mee te nemen in

het meten van welvaartsverliezen van belastingheffing en monopolisering onder rent seeking. Alvorens de rekenmeesters van het Centraal Planbureau opdracht te geven om te beginnen met de empirische invulling van de methodiek van Varian, dient evenwel een zeer problematisch aspect van zijn aanpak belicht te worden. Dit aspect betreft de modellering van het lobby-proces. Ook Varian vergeet namelijk een positief welvaartseffect van het lobbyen: het consumentensurplus van de ambtenaren en politici. Het trakteren op diners is geen verlies van welvaart, maar een overdracht van welvaart. Varian verkrijgt zijn welvaartseffecten onder de aanname dat de lobby-goederen volledig verspild worden, maar desalniettemin toch tot de introductie van de subsidie leiden! Deze aanpak staat diametraal op de methodologische fundamenten van de public choice-school, waarin politieke agenten (net als private agenten) gemodelleerd worden als nutsmaximerende individuen: alleen als ze nut aan de diners ontlenden, kan verwacht worden dat ze bereid zijn de subsidie toe te kennen. Bovendien is deze aanname verre van onbelangrijk voor het berekenen van de welvaartskosten van rent seeking.

Wordt er rekening gehouden met deze drie factoren die het welvaartsverlies door rent seeking verkleinen, dan blijkt dat er in het bovenstaande model helemaal geen kosten aan rent seeking verbonden hoeven te zijn⁷. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat rent seeking niet bestaat, of geen sociale kosten met zich brengt. Rent seeking leidt altijd tot een herverdeling van de welvaart, die maatschappelijk zeer ongewenst gevonden kan worden. De les die uit de literatuur getrokken dient te worden is evenwel dat de totale welvaartskosten afhankelijk zijn van de algemeen-evenwichtseffecten en van de aannames omtrent het gedrag van de politieke agenten.

4. G. Tullock, The welfare costs of tariffs, monopolies, and theft, *Western Economic Journal*, juni 1967, blz. 224-232.

5. Als Tullock gelijk zou hebben, dan zouden de welvaartsverliezen van monopolies ook empirisch sterk aantikken, hetgeen onder de Harberger-maatstaf niet het geval is.

6. H.R. Varian, Measuring the deadweight costs of DUP and rent seeking activities, *Journal of Economics and Politics*, 1989, blz. 81-95.

Is er een alternatief?

De welvaartseffecten van rent seeking-activiteiten zijn dus wellicht kleiner dan op het eerste gezicht lijkt. Tegenover de negatieve welvaartseffecten staan namelijk positieve welvaartseffecten, voor andere partijen. Een andere vraag die van belang is bij het beoordelen van de welvaartseffecten is, wat het alternatief is. Is het mogelijk om rent seeking te voorkómen, en tegen welke kosten? Neem het geval van het bedrijf dat door lobbyen een subsidie verkrijgt. Om dit tegen te gaan dienen ambtenaren en politici weinig positieve prikkels voor dit gedrag te ondervinden (een voldoende hoog inkomen), en krachtige negatieve prikkels (hoge pakkans en straf). Ook hieraan zijn kosten verbonden, en het is niet op voorhand duidelijk dat deze kosten lager zijn dan de welvaartsverliezen door rent seeking.

Of neem bij voorbeeld de stelling van Tullock dat ook diefstal gezien kan worden als een vorm van rent seeking. Zowel de dief als het slachtoffer wenden schaarse middelen aan om een overdracht te bewerkstelligen c.q. te vermijden. Uitgaven aan sloten door de burgers en aan breekijzers door inbrekers brengen in die visie pure welvaartsverliezen met zich mee. Deze stelling is natuurlijk juist indien de wereld bevolkt zou worden door engelen. In de praktijk is dit niet zo, en dient de welvaartsanalyse gebaseerd te zijn op de vergelijking van relevante alternatieven. Met andere woorden, we leven niet in een wereld waarin eigendomsrechten compleet gespecificeerd en kosteloos afdwingbaar zijn. Rent seeking-activiteiten kunnen slechts door middel van een vergelijking van verschillende mogelijke institutionele vormen beoordeeld worden. In het geval van diefstal is de

relevante vraag: "zijn er instituties te bedenken waaronder diefstal niet voorkomt, gegeven dat de individuele agenten zijn zoals ze zijn?"

B.J. Heijdra

De auteur is universitair hoofddocent macro-economie aan de UvA.

7. Zie Brooks en Heijdra, In search of rent-seeking, in C. Rowley, R.D. Tollison en G. Tullock (red.), *The political economy of rent-seeking*, Kluwer, Boston, 1989, blz. 27-49. Het model werkt als volgt. Er zijn burgers en politici. De laatsten mogen stemmen over het al dan niet monopoliseren van de markt voor goed 1. Eenheden van goed 2 worden gebruikt om (volgende) politici over te halen om vóór de subsidie te stemmen. Een politicus doet dat indien hij/zij gecompenseerd wordt voor de hogere prijs van goed 1 na monopolisering. Het smeergeld is nu pure herverdeling zonder welvaartseffecten zodat alleen de misallocatie- (Harberger-) kosten een rol spelen.

Figuur 2. De welvaartseffecten van rent seeking in algemeen evenwicht in de markt voor goed 1 (figuur 2a, links) en in de markt voor goed 2 (figuur 2b, rechts)

Stel dat er twee goederen zijn (X_1 en X_2) en één variabele productiefactor. Stel bovendien dat een specifieke subsidie op goed 1 verkregen kan worden door S eenheden van goed 2 te kopen (bij voorbeeld, diners). De veronderstelling is dat deze S eenheden in het lobbyproces worden verbruikt. De markt voor goed 1 is getekend in figuur 2a. De vraagcurve is D_1 en de aanbodcurve is S_1 . De specifieke subsidie schuift de vraagcurve in de markt voor goed 1 van D_1 naar D_1' , hetgeen een prijsstijging veroorzaakt van P_1^C naar P_1^R . Het producentensurplus in markt 1 neemt toe met $P_1^C ABP_1^R$ en het consumentensurplus met $P_1^C ACP_1'$, zodat de totale bereidheid tot betalen voor de invoering van de subsidie gelijk is aan $BTB = P_1^C ABP_1^R + P_1^C ACP_1'$.

De situatie op de markt voor goed 2 is getekend in figuur 2b. De vraag- en aanbodcurves zijn, respectievelijk, D_2 en S_2 . De vraag naar goed 2 wordt verhoogd door de exogeen gegeven hoeveelheid S . Dit veroorzaakt een prijsstijging in de markt voor goed 2, van P_2^C naar P_2^R . Uiteraard is rent seeking slechts dan mogelijk (en succesvol) indien de BTB_1 volstaat om tegen de nieuwe prijs P_2^R , S eenheden van goed 2 te kopen. Dit is in figuur 2b het geval voor alle prijzen onder P_2^R . Het totale welvaartseffect van de subsidie is gelijk aan de verhoging van het producentensurplus (gebied $P_1^C ABP_1^R$ plus $P_2^C DEP_2^R$) plus de netto verhoging van het consumentensurplus (gebied $P_1^C ACP_1'$ minus $P_2^R FDP_2^C$) minus het verlies van de belastingbetalers (gebied $P_1^R BCP_1'$). Dit

blijkt gelijk te zijn aan ABC (de Harberger-maatstaf in markt 1) plus $FDEX_2^R X_2'$.

Toepassing van de partieel-evenwichtsaanpak zou de rent seeking-kosten becijferen op $BTB_1 = P_1^C ABP_1^R + P_1^C ABP_1'$, ofwel het gebied van de bereidheid tot betalen. We kunnen met behulp van het model zien dat deze maatstaf onjuist is. Ten eerste hangt het werkelijk bestede bedrag aan rent seeking activiteiten (gelijk aan $FEX_2^R X_2'$) af van de situatie in de markt voor goed 2. Er is geen enkele algemeen geldende reden waarom het werkelijk betaalde bedrag gelijk zou moeten zijn aan de BTB_1 . Het lobbyen heeft immers succes indien S eenheden van goed 2 gekocht worden, en of het totale lobbybudget daarbij opgemaakt wordt is irrelevant. Alleen als de initiële aanbodcurve in markt 2 bij toeval zou samenvallen met de gestippelde lijn S_2' , zou het rent seeking-budget precies opgemaakt worden.

Ten tweede, zelfs indien het lobbybudget precies opgaat (zodat $BTB^1 = FEX_2^R X_2'$) dan is BTB^1 nog steeds geen goede maatstaf voor de rent seeking kosten. Dit komt omdat deze maatstaf het netto surplus voor producenten in markt 2 (gelijk aan het gebiedje FED) niet in beschouwing neemt. Alleen indien het lobbyen niet zou leiden tot een surplus ergens anders in de economie (in dit geval in markt 2) zou de partieel-evenwichtsaanpak van Tullock geldig zijn. Dit is het geval indien de aanbodcurve in de markt voor goed 2 perfect elastisch is.